

Yaratıcılık: Özgün bir Fenomen mi? Bir Hastalık Tezahürü mü?

E. Timuçin Oral

Hece Dergisi Sanat Özel Sayısı Cilt 2, Bölüm VI, S:1457 2021

Yaratıcılık ile “ruhsal hastalıklar” arasındaki bağlantı uzun zamandır filozofların, ruh sağlığı çalışanlarının, araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Yaratıcı sanatçıların ressam Van Gogh gibi açıkça beyan ettikleri bir hastalıkları yoksa bile, mutlaka aslında göremediğimiz bir bozukluklarının olabileceği ya da ruhsal rahatsızlığı olan kişilerin sergilenmiş sanat eserleri olmasa da, fark edemediğimiz veya gözümüzden kaçan bir sanatçı yanları olması gerektiği düşüncesi, çeşitli ortamlarda neredeyse bilimsel bir gerçek gibi konuşulmaktadır. Psikopatolojinin ya da başka deyişle ruhsal rahatsızlıkların mı yaratıcılığı ortaya çıkardığı, yoksa yaratıcı özellikler taşıyan kişilerde psikopatolojik tezahürlerin daha sık mı görüldüğü, dolayısıyla yaratıcılık ve ruhsal rahatsızlıklar arasında gerçekten bir ilişki olup olmadığı meselesi tarihin başlangıcından beri tartışma konusudur. Çeşitli yazarlar, otobiyografik metinler, geriye dönük değerlendirmeler ya da yaptıkları toplumsal araştırmalar ile ruhsal rahatsızlıklar ve yaratıcılık arasında yakın bir ilişki olabileceğini işaret ederken (Jamison, 1989), bazıları buna karşı çıkararak, üretkenlik ve esriklik (öfori) gibi ortak özellikler taşıyalar da, düşünce ve davranış bozukluklarının yaratıcı bir amaca hizmet etmeyeceğini, yaratıcı kişinin yaşadığı ve başarı duygusundan kaynaklanan esrikliğin ise patolojik olarak değerlendirilmemesi gerektiğini savunmaktadır (Rothenberg, 2006). O halde, belki de yaratıcılığın tanımını ya da bileşenlerini gözden geçirmek ve bunların patoloji ile ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceğine veya varsa ortak paydalarına bakmak konuyu daha iyi değerlendirmemizi sağlayabilir.

Yaratıcılık yeni ve faydalı davranış ya da düşünce üretme (Feist, 1998) veya birbiriyle uzaktan ilgili durumları böylece sentezleyebilme becerisi (Mednick, 1962) olarak tanımlanmıştır Bu tanımları varlığı ortaya çıkarma (May, 2007) ya da hayal edilenin ürüne dönüştürülmesi (Tusa, 2003) şeklinde genişletenler de olmuştur. Konu üzerinde çalışan bir çok uzman, farklı bakış açıları geliştirmiş, yaratıcılığın yaşam enerjisinin ve kişinin varoluşundaki parçaların bütünleşmesinin bir ifadesi olduğu (Winnicott, 2007) veya tam tersine, aslında bir anlamda kişiliğin ya da daha doğrusu kendiliğin (self) sağlıklı anlamda bütünleşmemesine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Psikanalist Salman Akhtar (2010) ise, “Bilimsel, sanatsal, yazınsal tüm yaratılar bütünleşmeme durumundan köken alır. Tamamıyla bütünleşmiş bir zihin yaratıcı olamaz, ancak bütünleşmemiş bir zihin şiir yazabilir, bir metafor yaratabilir” demekte ve burada ruhsal rahatsızlığın yol açtığı bir bütünleşmeme halini kastetmediğinin altını özellikle çizmektedir. Yaratıcılığın yeni ilişkiler kurulması, farklı bakış açıları geliştirilmesi ve farkındalıktan oluşan özgünlük, ötekini etkileyebilme anlamında işe yararlık ve sonuç olarak da bir ürün oluşturabilme bileşenlerinden oluştuğunu ortaya koyan Amerikalı psikiyatrist ve sinir bilimleri araştırmacısı Nancy Andreasen bu sürecin hazırlık, kuluçka, ilham aşamalarından geçip üretim ile tamamlandığını söylemektedir. Yani, bu bilişsel süreçte birey bir sorunu ele alıp kavramsallaştırma yolu aramakta, süreç tamamlandığında da artık ortada bir ürün bulunmaktadır. Ona göre yaratıcı bir insanların ortak özelliklerinin belli bir düzeyde zeka, deneyim ve maceraya açıklık, isyan edebilme ve bireysel olabilme becerisi, duyarlılık, sebatkarlık, merak ve sadelik içermesi gerekmektedir (Andreasen, Ramchandran, 2012).

Sanat eserlerini yaratan kişilerle, evrenin yaratıcısı arasında çok açık bir ilişki olduğu düşünüldüğü için, kendi alanındaki büyük yaratıcılar hep *ilahi* sıfatıyla onurlandırılmış, Leonardo ya da Michelangelo gibi sanatçılar *ilahi* yetenek olarak kabul edilmiştir. Yaratıcılık ile insan zekâsının erişebileceği en üst kerte olan deha sözcüğü de eşanlamlı alınmış bilim, sanat ve yazında yaratıcılığı olanlara da dahi denilmiştir. Nitekim, 1869’da *Kalıtıl Deha* kitabını yazan Francis Galton, doğuştan gelen yüksek yetenek anlamında kullandığı dehanın, kalıtıl olarak da devredildiğini iddia etmiştir. Daha sonra, bu kez İtalyan psikiyatrist Cesare Lombroso 1895’de

yazdığı *Deha ve Delilik* adlı kitabında dahiler ve deli dediği insanlar arasında çarpıcı bir fizyolojik benzerlik olduğunu söyleyerek Comte, Schumann, Newton, Swift, Schopenhauer ve bir çok dahinin aslında delilikten mustarip olduğunu savunmuştur. Ona göre, deliler arasında da dahiler, şairler ve başka yaratıcı özellikler bulunuyordu. İngiliz psikolog Havelock Ellis ise 1904 yılındaki, *Britanyalı Dahiler* araştırmasında yaratıcı kişiler ve psikozu olan hastalar arasında bir ilişki tespit ettiğinden söz etmiştir. Bu çalışmaların ortak yanı, yaratıcılığın ruhsal rahatsızlık ve kalıtımla ilişkili olduğu iddiasıydı. Bunların hiç biri günümüzde kanıtlanmış varsayımlar değiller ama hepsinde ortak olan, yaratma eyleminin sıradan (normal de diyebiliriz) olmayan bir şey olduğu iddiasıdır. Bu sıradan olmama kavramının araştırılması, sonraki yüzyılda yaratıcılığın üstün zeka ile bağdaştırıldığı varsayımların test edilmesiyle başladı. İleri zeka seviyesine sahip çocukların 70 yıla yakın izlendiği ünlü çalışmada, Terman çocukları (*Termite*) adı verilen deneklerin hep ortalamanın üstünde, fiziksel açıdan daha sağlıklı ve güçlü, sosyoekonomik olarak daha başarılı, daha sağlıklı ve iyi ilişkiler kuran kişiler oldukları gösterildi. Fakat, içlerinden çok çok az sayıda yaratıcı kişi çıkmıştı; başka bir deyişle çalışmanın sonuçlarından birisi de yaratıcılığın yüksek zeka ile doğrudan ilişkili olmadığıydı (Shurkin, 1992).

Sanatçıların alışılmamış, tuhaf, zaman zaman, çılgınca gelen davranışları da dikkat çeken özellikleri arasında kabul edilir. Amerikalı şair Emily Dickinson ölümünden önce yazdığı yüzlerce şiirden sadece birkaçını yayımlamış, ömrünün son 25 yılını tek başına, herkesten uzak bir odada geçirmişti. Van Gogh belki yüzlerce eser üretmiş, ölümünden önce ancak birkaçını dostlarına satabilmişti, ama daha çok tuhaf davranışları ve sonunda da canına kıymasına neden olan hastalığı ile hatırlanan bir ressamdı. Pek çok tarihçi ve yazar bu kişilerin başkalarına aykırı gelen özellikleri olsa da, yaşadıkları dönemde çok çalışkan ve üretken kişiler oldukları konusunda neredeyse hemfikirdir. Oysa, yaratıcı kişilerin ille de üstün zekalı veya bazı tuhafliklara sahip ve de beklenmedik tepkiler gösteren kişiler olması gerekmez. Olmazsa olmaz denilebilecek özellikleri, çalışma ve üretme için alışılmışın dışında bir motivasyona sahip olmalarıdır ki, aslında bu, ruhsal durumu değerlendirirken “sağlıklılık” ölçütü olabilecek bir kişilik özelliğidir. Mükemmeliyetçi ve bazen de saplantılı bir biçimde çalıştıkları, işlerine karşı yoğun bir sadakat duydukları söylenmiştir. Dünyaya önyargılarla yaklaşmayan, düzen ve kuralların getireceği rahatlığı önemsemeyen, deneyime açık oldukları için başkalarının göremediği şeyleri görebilen, keşfetmeyi seven, sınırları zorlayan kişiler olmaları şaşırtıcı değildir. Sınırları zorlama, her şeyi yeni bir bakış açısıyla algılama özellikleri ise neredeyse sürekli olarak reddedilmeyle karşı karşıya kalmalarına neden oluyor olabilir. Geleneksel toplumun yasak olarak algıladığı zihin ve ruh alanlarına kaymaları da belki bu nedenle çok sık olmaktadır. Geleneklere kayıtsız kalıp sınırları zorlamalarına karşın sahip oldukları duyarlılık da, daha fazla acı çekmeye açık olmalarını getiriyor olabilir. Kısacası, verili anlamların kullanımıyla yetinmeyen, anlam krizine yatkın, yaratamadığında huzursuz ve karamsar olmaya eğilimli olan sanatsal yaratıcılığın patoloji ile bu kadar kolay ilişkilendirme sebepleri arasında muhtemelen bu özellikler de bulunmaktadır.

Sigmund Freud, 19. yüzyıl sonlarında psikanalitik kuramını geliştirirken ikili düşünce sürecini tanımlamış, birincil ve ikincil düşünce süreçlerinden söz etmişti. Birincil süreç diye adlandırdığı düşünce biçiminin ilkel, haz doyurmaya yönelik, dürtülerden temellenen ve gerçeğe yönelik olmayan özellikte olduğunu ve bunun karmaşık, simgesel, mantıklı olmayan, dağınık ve anlam bütünlüğünden yoksun içerikte olacağını söylemişti (Yigael, 2005). Bu şekliyle birincil düşünce süreci akıcılığa, esnekliğine ve iraksak düşünmeye imkan veren veriyordu ve doğal olarak (kendiliğinden) çocuklarda, rüyalarda, mitler ve söylencelerde ya da zihni etkileyen bazı keyif verici maddeler ile sanat yapıtlarında ortaya çıkıyordu. Freud ayrıca, gerçeği değerlendirme yetisinin bozulduğu psikotik durumlarda da bu düşünce biçimine bir gerileme olduğunu söylüyordu. Sanat ve psikoz arasında bu kadar kolay bağ kurulmasının nedenlerinden birini de bu kuramsal temel oluşturuyor gibi görünmektedir. Oysa, bazı kuramcılarının da (Arieti, 1976, Martindale 1989) iddia ettiği gibi, sanatsal yaratıcılık için birincil süreç ile mantıklı değerlendirmelerin, haz ertelemenin ve anlam bütünlüğü taşıyan düşünce biçiminin bulunduğu ikincil düşünce süreci

uyumlu bir şekilde çalışmalıdır. Burada özetlenen görüşler dışında ruhsal rahatsızlık ve sanatsal yaratıcılık ilişkisine ilişkin savlar, yukarıda da söz edildiği gibi bu alandaki olgu öykülerine veya biyografilere, geriye dönük (post-mortem de diyebiliriz) değerlendirmelere ve bazı alan araştırmalarına dayanmaktadır.

Avusturyalı bir psikolog ve nörolog olan Adele Juda, 1928 ve 1944 yılları arasında Almanca konuşan 19,000 kişinin biyografilerini inceledi. Üstün zekalı ve yaratıcı olduğunu düşündüğü kişiler arasında Mozart'ın da olduğu 27 besteci, yazarlar, ressamlar ve mimarlar vardı. Juda, bunların arasından 113 kişilik bir grupta, fiziksel olarak normal olmalarına karşın, toplum ortalamasına oranla daha fazla ruhsal bozukluk görüldüğünü ve intihar oranının da daha yüksek olduğunu bildirmiştir. Onun çalışmasına göre, Mozart sağlıklı kişiler arasında yer almaktadır ve en yüksek hastalık oranı şairler arasında görülmektedir. Ayrıca, sanatçıların kardeşlerinde ve çocuklarında da bazı ruhsal rahatsızlıkların ve intihar girişiminin daha yoğun olduğu gösterilmiştir. Benzer bir başka veri de Martindale'in (1972) yaptığı geriye dönük çalışma ile ortaya çıktı. Onyedinci yüzyılda doğmuş 21 ünlü İngiliz şairi ile 18. yy da doğmuş 21 ünlü Fransız şairinin yaşam öyküleri incelendiğinde ilk gruptakilerin yarısında, ikinci gruptakilerin de yarıya yakınında ciddi ruhsal rahatsız belirtilerinin işaretleri saptandı. Bunların yaklaşık %15'inin varsanılar ve sanrılar nedeniyle hastaneye yatırılarak tedavi görece şiddette olması da oldukça dikkat çekiciydi. Bunları Trethowan'ın besteciler (1977), Ludwig'in biyografileri yayınlanan çeşitli yazar ve şairler (1992), Schildkraut, Hirschfeld ve Murphy'nin (1994) da dışavurumcu ressamlar üzerindeki çalışmaları izledi. Bunların hemen hepsinde de dikkati çeken özellik, çalışılan sanatçıların neredeyse yarında ya da daha fazlasında duygudurum bozukluklarının, özellikle de depresyonun bulunmasıydı. Bir başka dikkat çeken özellik ise şairlerdeki intihar oranlarının yüksekliğiydi. Son olarak, duygudurum bozuklukları alanının önemli isimlerinden Kay Jamison (1989) Britanya İmparatorluğunda doğmuş şairler ve yazarlar ile onların ailelerinde depresyon ve intihar oranlarının genel topluma göre çok daha fazla bulunduğunu gösterdi. Görece yeni iki çalışmada ise, önce 1,629 yazar arasından kadın şairlerin erkek ve kadın yazarlara kıyasla daha fazla ruhsal rahatsızlık tanısı aldığı (Kaufman, Baer, 2002), daha sonra da şair, romancı, deneme yazarı, görsel sanatçı, politikacı ve oyuncu olan 520 tanınmış kadın arasında yine şairlerin en fazla ruhsal yakınmaları olduğu saptandı. Bu durum "Sylvia Plath etkisi" olarak tanımlandı (Kaufman 2017).

Alandaki en kapsamlı ve uzun soluklu araştırma ise yukarıda yaratıcılık tanımına yer verdiğimiz bilim kadını Andreasen (1987) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bahse konu çalışmaların ilkinde, Iowa Üniversitesi "Yazarlar Atölyesi"ne 1970'li ve 80'li yıllarda katılan yazarlarda bir ruhsal rahatsızlık olup olmadığı araştırılmıştır. *Iowa Yazarlar Atölyesi* Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en eski ve ünlü yaratıcı yazarlık programı olup, Kurt Vonnegut, John Irving, Robert Lowell, Phillip Roth, John Cheever, Flannery O'Connor, Tennessee Williams, bizden de Tomris Uyar, Refik Erduran, Leyla Erbil, Nazlı Eray, Orhan Pamuk gibi birçok ünlü yazar bu atölyeye katılmışlardı. Onun varsayımı, yaratıcılığın psikoz, özellikle de şizofreni ile ilişkili olabileceği düşüncesine dayanıyordu ve bu varsayımını dayandırdığı geçmişten bazı örnekler vardı: James Joyce'un kendisi şizotipal özellikler taşıyordu ve kızı şizofreni hastasıydı, Bertrand Russell'in ailesinde teyzesi, dayısı, oğlu, torunu örneğindeki gibi çok sayıda şizofreni ve başka psikoz hastaları vardı, Albert Einstein'ın oğluna şizofreni tanısı konulmuştu. Ayrıca, psikoz yaşayan kişilerin dünyayı yeni ve farklı bir açıdan ve başkalarının görmediği gibi gördükleri kabulüne dayanarak, psikotik yaşantı ile yaratıcılık arasında bir benzerlik ya da en azından bir ilişki olduğu düşünülüyordu. Fakat, sonuç varsayıldığı gibi olmadı; Iowa çalışması, tersine, yaratıcılığın şizofreni veya bir başka psikozla ilişkisi olmadığını göstermiş oldu. Öte yandan, yaratıcı yazarlarda duygudurum belirtileri ya da bozukluklarının daha yüksek oranda görüldüğünü, birinci derece akrabalarında da bunun eğitim ve zeka açısından eşleştirilmiş bir kontrol grubuna göre anlamlı derecede fazla olduğunu gösterdi. Andreasen (2014) halen sürdürdüğü daha yeni bir araştırmasına bu kez yaratıcı sanatçı, yaratıcı bilim insanı ve sağlıklı kişileri dahil ederek, "Büyük Y ile yazabileceğimiz yüksek düzey yaratıcılık ile, küçük y ile yazabileceğimiz günlük yaratıcılık farklı mıdır? Yaratıcı insanların beyinlerine bakarsak yapısal ve

işlevsel nasıl farklar görürüz?” sorularının cevabını aramaya başladı. Araştırma kapsamında zeka, mizaç, kişilik ölçeklerinin yanı sıra beyin görüntüleme değerlendirmeleri yapılan bu kişilerin aile ve yaşam öyküleri, yaratıcılık süreçleri, çalışma alışkanlıkları, fikirlerini geliştirme yolları, işlerini tamamlama, üretim süreçleri, kendilerinde ve ailelerindeki ruhsal bozukluk öyküleri derlendi. Çalışmanın erken verileri, sözcük işleme ve ilişkilendirme sırasında beynin belli bazı bölgelerinin daha fazla aktive olduğunu, görsel ilişkilendirme sırasında da başka bazı bölgelerin çok aktif hale geldiğini ve büyük Y ile tanımlanan yaratıcılarda bu aktivasyonun diğerlerine göre çok daha güçlü olduğunu, yaratıcı sanatçı ve bilim insanlarının ise bu özellikler açısından ayrıışmadığını gösterdi. Tamamlandığı zaman, bu çalışmanın yüksek düzey yaratıcılığı olan kişilerin beyinlerindeki yapısal ve işlevsel farkları ortaya çıkarması bekleniyor. Görüldüğü gibi, yaratıcı sanatçılarda yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular, duygudurum bozukluğu tablolarının görece daha fazla olması dışında doğrudan bir ilişkiye işaret etmemektedir. Yaratıcı sanatçılarda yapılan çalışmalarda duygudurum bozukluklarının öne çıkıyor olması bu hastaların daha fazla yaratıcılık özelliğine sahip olabileceğini akla getirmektedir. Fakat, ne depresif dönemdeki artmış çökkünlük ne de manik dönemdeki taşkınlık kişinin yaratıcı eylemler ortaya koymasını sağlayamaz. Görüldüğü gibi, bütün bu çalışma ve bulgulara rağmen yaratıcılık ile manik depresif hastalık arasında doğrudan bir ilişki kurmak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, “nedensellik ilişkisi kurabilmek için, yaratıcılığın farklı boyutlarını da kapsayan, tüm dünyada kullanımı kabul görece ölçüm araçlarını kullanan farklı, daha homojen ve büyük örneklemeleri konu alan çalışmalar gerekliliği” açıktır (Maçkalı, Gülöksüz, Oral 2014).

O halde konuyu bir de diğer taraftan ele alarak bir tür sağlama yapmayı deneyebiliriz. Acaba ruhsal rahatsızlığı olan kişilerin yaratıcılık özellikleri sağlıklı topluma göre daha mı fazladır ve eğer varsa bunun tanılarla bağlantısını ortaya koyabilmek mümkün müdür? Gerçeği değerlendirme yetisinin bozulduğu psikotik tablolarda, duygudurum bozukluklarında, madde bağımlılığında veya bazı kişilik bozukluklarında yaratıcılığa imkan verecek bir ruhsal durumdan söz edilebilir mi ya da bazı bireyler ruhsal bozuklukları ile birlikte bazı yeteneklere de sahip olduklarında belirli şartlar altında sanat eserleri meydana getirmeleri daha mı olasıdır? Bu soruların yanıtlarına da yine yapılmış bazı çalışmalar veya biyografiler ile bakabiliriz. Bir grup araştırmacı, Amerikan Epidemiyolojik Alan Araştırması adlı ünlü tarama çalışması verilerini kullanarak, manik depresif hastalık tanısı almış hastalarda mesleki yaratıcılığı araştırmışlar ve bu hastaların büyük oranda müzisyenlik, yazarlık gibi daha yaratıcı mesleklere sahip olduklarını ve işlerinde yaratıcı eylemlerde bulunma olasılıklarının da daha yüksek olduğunu göstermişlerdir (Tremblay, Grosskopf, Yang, 2010). Yaratıcılığı yalnızca sanat ve bilim alanında ortaya çıkan yüksek yaratıcılıkla sınırlandırmadan, gündelik yaratıcılık esas alınarak yapılan bir çalışmada ise (Richards, Kinney, Lunde, Benet, Merzel, 1988) duygudurum bozukluğu olan hastalar ile bunların birinci dereceden akrabalarının gündelik yaratıcılık puanlarını sağlıklı gruba göre anlamlı derecede yüksek bulmuşlar; hatta, hafif şiddette belirtilerin yaratıcılık açısından bir avantaj yaratabileceğini iddia ertmişlerdir. Bu çalışmalar dışında pek çok hekim de, ruhsal rahatsızlığı olan hastalarının sanatsal üretimleriyle ilgilenmiş, kimileri bunları bir tedavi aracı olarak da kullanmışlardır. Bunların öncülüğünü psikoterapist Hans Prinzhorn yapmıştır. İlk kez 1922’de yayınlanan *The Artistry of Insane* (Deliliğin Sanatı) adlı kitabında yalnızca hastaları değil toplumun dışladığı ve toplumdan izole edilmiş kişilerin yapıtlarını değerlendirdi topladığı resimlerle büyük bir koleksiyon oluşturdu (Blank, 1974). Sonraları Jean Dubuffet tarafından *Art Brut* veya *Rough/Raw Art* yani Ham Sanat olarak adlandırılan, profesyonel olmayan, kendiliğinden oluşan bu sanata, kabul gören kültür sınırlarının dışında olması nedeniyle *Outsider Art* da denildi. (Çelikbaş, 2020) İlk kez 1972’de sanat tarihçisi Roger Cardinal tarafından kullanılan bu tanımını dilimizde Ötekinin sanatı diye adlandırmak sanırım anlatılanların özünü de uygun olacaktır. Öte yandan, hangi isimle anılırsa anılsın bu bir sanat akım değil bir sanat uygulamasıdır. Dubuffet daha sonra 1948’de Andre Breton, Michel Tapié, Jean Paulhan, Charles Rattou ve Henri Pierre Roche ile birlikte İsviçre’nin Lozan şehrinde bulunan *Collection de l’Art Brut*’u oluşturdu.

Prinzhorn bu kişilerin teşvik veya tam tersine kınama gibi geri bildirim ya da sosyal müdahalelere uğramadığı için özünü kaybetmemiş bir sanat ürettiğini varsayıyordu (Süzen, 2019). Bu görüşe göre, psikotik özellikler kişinin potansiyel yaratıcılığını ortaya çıkarıyordu. Hatta, en çarpıcı örneklerin hastaneye kapatılmış, izole ve tedavi edilmeyen koşullarda ortaya çıktığı varsayımından hareketle, hastalık tablosu düzeldikçe belki tedavinin de etkisiyle sanat ürünlerinin sıradanlaştığı düşünülüyordu. Ülkemizde de bir çok psikiyatri hekimi hastalarının yapıtlarıyla ilgilenmiş, kimi kliniklerde bu bir uğraş terapisi olarak da kullanılmıştır. Ancak, bu çalışmaların en kapsamlısı ve belki akademik değer taşıyanı kendisi de bir ressam olan Süleyman Velioğlu'nun İstanbul Tıp Fakültesinde yaptığı çalışmalarıdır (Oktay, 2001). Kazım Dağyolu ve Süleyman Velioğlu tarafından, 1957'de Psikopatolojik Sanat Laboratuvarı kurulmuş, klinikte tedavi gören hastalardan bazılarının her gün belli saatlerde özgürce resim yapmaları ve bitirdiklerinde yorumlarıyla kaydedilip arşivlenmesi hedeflenmiştir (Yazıcı, 2004). Bir ara atölyede çıkan bir yangın resimlerden bir bölümünün yok olmasına neden olmuşsa da, binlerce resimlik birikim Velioğlu'nun vefatından sonra Olcay Yazıcı tarafından gün ışığına çıkarılmış, kitap ve sergi olarak da değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar gerçekten özgün *Ham Sanat* örnekleridir.

Görüldüğü gibi, neredeyse tarihin başlangıcından bugüne yaratıcılığın özgün bir fenomen mi yoksa bir hastalık tezahürü mü olduğu soruna yanıt aranmakta, birbiriyle çelişkili ya da karşıt görünen düşünceler hala varlıklarını sürdürmektedir. Judith Schlesinger (2009) gibi bazı yazarlar, psikoloji alanında yaratıcılık her ne kadar gölgelerden ortaya çıkıyorsa da, *Deli Dahi* kavramının aslında dahilerin gizemini çözmeye ve onları daha ulaşılabilir hale getirmemize yardım eden romantik ve zorlayıcı bir kavram olduğunu söylemektedirler. Bu alanda sistematik bilimsel çalışma yapmanın doğasında var olan zorluklar göz önünde bulundurulduğunda, olağanüstü yetenekleri olan insanları patolojik olarak tanımlamak yerine onları yapıtlarından ötürü kutlamakla yetinmek çok daha anlamlı olacaktır. Geldiğimiz noktada, yaratıcılık ve ruhsal rahatsızlıkların ilişkisine dair araştırma ve değerlendirmelere karşın, hala doğrudan bir ilişki olabileceğini iddia etmek de mümkün değildir çünkü eldeki veriler net bir sebep sonuç ilişkisi kurmamıza olanak sağlamamaktadır. Eğer bu birlikteliğin doğası ve yansımalarına ilişkin gelişmeler elde edilirse, bu hem sanat alanına hem de psikiyatriye önemli katkılar sağlayabilir (Soygür, 1999).

Yaratıcılık, uygun koşullar bulunduğunda, özel bir ruhsal koşula bağlı olmaksızın herhangi bir zaman diliminde veya ortamda ortaya çıkabilmektedir. Ruhsal çalkantılar ve çatışmalar da, hastalık düzeyinde olup kişinin işlevselliğini bozmuyorlarsa bunu kolaylaştırabilmekte ya da ateşleyebilmektedirler. Rothenberg'in de (1990) belirttiği gibi çatışma, insanlık durumumuza dair bir özelliktir. "*Ölümler yüz yüze yaşamak, aşk, sadakat, başarı-başarısızlık, zıt arzular çatışma nedenidir ve bu evrenseldir. Sanatın engin çekiciliğinin bir nedeni de, bu evrensel insan deneyimini ve varoluşunu temsil ediyor olmasıdır.*"

Kaynaklar

Akhtar, S. (2009). Bütünleşme, Bütünleşmeme Ve Bütünlüğün Bozulması Üzerine. Halime Odağ Kongresi, İzmir

Andreasen, N. C. (1987). Creativity and mental illness: Prevalence rates in writers and their first-degree relatives. *American Journal of Psychiatry*, 144, 1288–1292.

Andreasen, N. C., Ramchandran, K. (2012). Creativity in art and science: are there two cultures?. *Dialogues in clinical neuroscience*, 14(1), 49–54.

Andreasen, N.C. (2014). Secrets of the creative brain. *The Atlantic*. 18.02.2021 tarihinde <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2014/07/secrets-of-the-creative-brain/372299/> adresinden erişildi.

Arieti, S. (1976). *Creativity: The Magic Synthesis*. New York: Basic Books. 448 pp.

- Blank, H.R. (1974). Book Review: Artistry of the Mentally Ill. A Contribution to the Psychology and Psychopathology of Configuration: By Hans Prinzhorn. New York: Springer-Verlag, 1972, 274 pp. *Psychoanalytic Quarterly*, 43:512-513
- Çelikbaş, E.Ö. (2020). Art Brut Hareketi ve Jean Dubuffet: Bir Sanat Terapisi Bağıntısı *Akdeniz Sanat Dergisi Cilt: 14, Sayı:25*
- Feist, G.J. (1998). A meta-analysis of personality in scientific and artistic creativity. *Personality and Social Psychology Review*, 2, 290-309.
- Juda, A. (1949). The relationship between highest mental capacity and psychic abnormalities. *Am J Psychiatry*, 106: 296-307
- Jamison, K.R. (1989). Mood disorders and seasonal patterns in British writers and artists. *Psychiatry*, 52:125-134.
- Jamison, K.R. (1993). *Touched with fire: Manic-Depressive Illness and the Artistic Temperament*. New York, Free Press.
- Kaufman, J.C. (2017). From the Sylvia Plath Effect to Social Justice: Moving Forward With Creativity. *Europe's Journal of Psychology*. Vol. 13(2), 173–177
- Kaufman, J.C., Baer, J. (2002). I Bask in Dreams of Suicide: Mental Illness, Poetry, and Women. *Review of General Psychology*. Vol. 6, No. 3, 271–28
- Lombroso, C. (1899). *The Man of Genius*. 18.02.2021 tarihinde www.archive.org adresinden erişildi.
- Ludwig, A.M. (1995). *The price of greatness: Resolving the creativity and madness controversy*. New York: Guilford Press.
- Maçkalı, Z., Gülöksüz, S., Oral, T. (2014). Yaratıcılık ve İki Uçlu Bozukluk *Türk Psikiyatri Dergisi*. 25(1): 50-9.
- Martindale, C. (1972). Father's absence, psychopathology, and poetic eminence. *Psychological Reports*, 31:843-847.
- Martindale, C. (1989). Personality, situation, and creativity. *Handbook of Creativity: Perspectives on Individual Differences*, JA Glover, RR Ronning, CR Reynolds (Ed), Plenum Press, New York. s. 211-32
- May, R. (2007). *Yaratma Cesareti*. Metis yayınları, İstanbul
- Mednick, S. (1962). The associative basis of the creative process. *Psychological Review*, 69, 220-232.
- Oktay, S. (2001). Hocam Prof.Dr. Süleyman Velioğlu'nun Yaşamı ve Sanat Felsefesi *FNJN Florence Nightingale Journal of Nursing* 12: 113
- Richards, R.L., Kinney, D.K., Lunde, I., Benet, M., Merzel, A.P. (1988). Creativity in manic-depressives, cyclothymes, their normal relatives, and control subjects. *J Abnorm Psychol*, 97: 281-288.
- Rothenberg, A. (1990). *Creativity and madness: New findings and old stereotypes*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Rothenberg, A. (2006). Creativity-the healthy muse. *Medicine and Creativity*, 368, 58-59.
- Schildkraut, J.J., Hirschfeld, A.J., Murphy, J.M. (1994). Mind and mood in modern art, II: Depressive disorders, spirituality and early deaths in the abstract expressionist artists of New York School. *Am J Psychiat* 151: 482-8.
- Schlesinger, J. (2009). Creative Mythconceptions: A Closer Look at the Evidence for the "Mad Genius" Hypothesis. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. Vol. 3, No. 2, 62–72
- Shurkin, J.N. (1992). *Terman's kids: The groundbreaking study of how the gifted grow up*. Little, Brown and Co.

Soygür, H. (1999). Sanat ve “Delilik”. Klinik Psikiyatri. 2:124-133

Süzen, H.N. (2019). Jean Dubuffet'nın Sanatı Art Brut. 18.02.2021 tarihinde <http://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.44332> adresinden erişildi.

Tremblay, C.H., Grosskopf, S., Yang, K. (2010). Brainstorm: Occupational choice, bipolar illness and creativity. *Economics and Human Biology* 8: 233-41.

Trethowan, W.H. (1977). Music and mental disorders. *Music and Brain*, M Critchley, RH Herson (Ed) Heinemann, London, s. 398-442.

Tusa, J. (2003). *On creativity: Interviews exploring the process*. Methuen, London

Winnicott, D.W. (2007) *Oyun ve Gerçeklik*. (çev. T Birkan) Metis Yayınları, İstanbul.

Yazıcı, O. (2004). *Çılgının Işıkla Buluşması: Psikiyatri Hastalarının Resimleri*. Psikopatolojik Sanat Laboratuvarı Yayınları, İstanbul.

Yigael, Y. (2005). “The primary process”: The vicissitude of a concept, *International Forum of Psychoanalysis*, 14:2, 76-85